

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ВОКАЛЬНО-ХОРОВІЙ РОБОТІ

Важливою складовою педагогічної майстерності майбутнього вчителя будь-якого профілю, у тому числі мистецького, є його комунікативна культура. Про це наголошують вчені О.В. Бондаревська, С.В. Знаменська, І.Л. Зязун, В.А. Кан-Калик, А. Й. Капська, Г.М. Падалка, В.А. Сластьонін, О.П. Рудницька, О.П. Щолокова інші.

Комунікативну культуру вчителя музики складають художньо-мовленнєві уміння. Такі уміння відносяться до найголовніших професійних засобів навчання та виховання. Мовлення – це дійсно універсальна "зброя" вчителя, незалежно від його конкретної предметної спеціалізації. Своє специфічне мовлення є і в учителів музики в процесі вокально-хорової роботи. Розумні, влучні, виразні слова хормейстера, вдалий жест, міміка можуть миттєво привести до потрібного результату: покращення звучання, знаходженню адекватного характеру музикування, пробудження інтересу до співу, налагодження уваги та дисципліни тощо. Окремі висловлення з цього приводу знаходяться в працях відомих хорових диригентів та викладачів – Г. Дмитревського, М. Колеси, К.Пігрова, К.Птиці та інших. Серед сучасних науковців є декілька дослідницьких праць, в яких питання мовленнєвих дій диригента та викладача хорових дисциплін розглядається під різними кутами зору, але як спеціальний предмет уваги (наприклад, у роботах О. Полякова, Л. Шеповаліної).

Не зважаючи на важливість такого компоненту якісної професійної підготовки майбутнього вчителя музики, як мовленнєва культура, як показало наше дослідження, у науковій літературі пропонуються приблизні орієнтири для побудови теорії та методики формування мовленнєвих умінь як компонента професійної готовності студента до музично-педагогічної праці, особливо у вокально-педагогічній роботі (Я.Г. Мединь, К.А. Ольхов, В.А. Самарін, Н.Г. Тарарак). Отже питання методики формування художньо-мовленнєвих умінь учителів музики в вокально-хоровій роботі є своєчасними, що підтверджує *актуальність* даної статті. У своїх попередніх статтях ми висвітлювали питання теорії та діагностики мовленнєвих умінь майбутніх учителів музики в умовах вокально-хорової роботи, *мета даної статті* – розкрити методичні основи формування художньо-мовленнєвих умінь майбутніх учителів музики в умовах вокально-хорової роботи. В основі нашої методики покладені педагогічні умови, що впроваджуються поетапно, принципи, та низка методичних засобів.

Розроблена методика спиралася на теоретичні положення дослідження Базовим для нас було визначення поняття "художнього мовлення". Воно визначено як особливі мовленнєві дії, що спираються на знакову систему художньої мови і мають особливий вплив на свідомість людей, а саме: вони пробуджують естетичну реакцію (оцінку), активізують фантазію та образно-розумові дії, викликають яскраві емоційні переживання, у цілому – створюють художнє враження. Уточнюючи сутність художнього мовлення, таким чином, трактується як особливий вид мовленнєвої практики (вербальної та пара вербальної) Отже, воно має за визначенням усі необхідні властивості мовлення як такого. *Універсальна і необхідна мовленнєва здатність* має, щонайменш, три основи: 1) мовну компетенцію (тобто знання системної організації звукових сигналів людини) у випадку диригентської діяльності – знакові та смислові функції жесту, міміки; 2) навички та вміння акустичного та паралінгвістичного оформлення мисленнєво-мовленнєвого артефакту; 3) природну або виховану здатність до спілкування.

Художньо-мовленнєві вміння (ХМУ) майбутнього вчителя музики на основі вокально-хорової практики ми розглядали як комплекс засобів педагогічної майстерності та художнього спілкування з учнями в вокально-хоровій роботі, який забезпечує процес передачі вчителем - диригентом певної художньої інформації хоровому колективу або класу з приводу розуміння та особливостей виконання художнього тексту твору відповідно до його образній, стильовій, жанровій організації. [3]. Цей комплекс складається з мовленнєвих, мануальних, мімічних, технічних, пластично-рухових, артистичних засобів, які в професійному становленні майбутнього вчителя набувають ознак навичок, умінь та якостей, що забезпечують успішність керування хоровим колективом.

При розробці методики ми виходили з того, що художньо-мовленнєві уміння мають виконувати у вокально-хоровій діяльності вчителя функції психологічної настройки, спонукання до аналогічних мовленнєвих дій (або навчально-риторичну функцію), адекватного пояснення змісту музичних творів, розвитку учбової мотивації. Розвинуті художньо-мовленнєві уміння потрібні музиканту-педагогу в роботі з учнями на уроці музики та в позакласних заняттях у школі, у його організаційній та виховній роботі. Вони прямо або скісно пов'язані з усіма навчальними та виховними цілями музичної педагогіки. Тому розвиток художньо-мовленнєвих умінь має стати одним із завдань підготовки професійних учителів музики у вищому навчальному закладі.

Наші попередні дослідження показали, що за визначеними критеріями та показниками художньо-мовленнєві вміння в процесі професійної підготовки студентів мають певну повільну динаміку розвитку. Цьому сприяють такі чинники, як: необхідність обговорювати художньо-образну сутність музичного твору в усіх без винятку виконавських дисциплінах; ціленаправлене впровадження дисципліни "Аналіз художніх творів"; педагогічна практика в школі, де активно задіяним стає процес обговорення з дітьми прослуханих творів, або установка на сприйняття музичного твору. Однак метою нашої методики було запровадження комплексу засобів, що цілеспрямовано впливають на розвиток художньо-мовленнєвих умінь студентів саме у вокально-хоровій практиці. Шляхом попередніх експериментальних досліджень та узагальненні високопрофесійного досвіду видатних діячів диригентського мистецтва ми визначили наступні педагогічні умови як провідні наскрізні засоби розвитку означеної нами професійної якостей. .

Перша педагогічна умова – цілеспрямований розвиток художньо-мовленнєвих умінь як цілісного комплексу, що складається з риторичних, художньо-аналітичних, вербально-метафоричних, мімічних умінь, а також умінь застосування жесту, пластики рухів . Сутність цієї умови полягала в тому, що на усіх дисциплінах хорового диригування означені складові мають розвиватися цілеспрямовано та у комплексі. Диригенту не достатньо використовувати виразне слово без

виразної вокальної інтонації, виразного вокального показу та доцільного виразного жесту. Комунікативне мовлення диригента сприймається найбільш ефективно саме як синтезована дія. Крім того, під час концертного виступу диригент взагалі не має можливості використовувати вербальні засоби спілкування, а лише пара вербальні. У нашому формуючому експерименті ми цілеспрямовано розвивали комплекс мовленнєвих умінь як на дисципліні хорового диригування, так і в хоровому класі.

Другою педагогічною умовою було створення творчої атмосфери в класі диригування та в хоровому колективі із стратегією на стимулювання розвитку індивідуальності майбутнього диригента. Кожен диригент – це унікальна особистість, яка має свій особистий почерк, свої методи роботи та методи керування колективом. Допомогти знайти себе, повірити у власні можливості можна лише в певній творчій атмосфері, де кожен має можливість вільно висловитися з художньо-творчих питань виконання твору. При цьому, важливим є і особистий вплив викладача – диригента. Відомий педагогічний закон, на якому зауважували усі видатні вчителі – вплив особистості вчителя на особистість учня, має в хоровому колективі яскравий прояв. По великому рахунку нерідко учні вдало копіюють рухи, манеру диригентського жесту свого керівника. Отже наша умова мала на меті спонукати студентів до виробітки власних, особистих художньо-мовленнєвих ознак. Важливим шляхом у реалізації цієї умови було ознайомлення з творчими особистостями в галузі диригентського мистецтва, творче обговорення їх художньо-мовленнєвих умінь, особливо щодо техніки диригентського жесту.

Ці дві умови впроваджувалися нами на першому етапі в класі хорового диригування для студентів 1 курсу, продовжувалися протягом усіх останніх років навчання. У ході формуючого експерименту вони впровадилися для студентів двох експериментальних групи 1 та 2 курсу (E1, E2).

У цих умовах здійснювалися опрацювання художньо-мовленнєвих прийомів у роботі над твором, залучення студента до мовленнєвих пояснень у роботі над художнім образом твору, вираження мовою своїх вражень від твору, почуттів, асоціацій, добір літературних асоціацій, алегорій, порівнянь тощо. А також: відтворення загального характеру жесту притаманному твору, написання анотації до дитячих пісень, художня розповідь перед виконанням пісні, ілюстрація пісенного матеріалу, художньо-образне виконання пісні перед студентською аудиторією; фіксоване спостереження у класі хорового диригування за роботою викладача та студентів – випускників, розширення музично - художнього словника (тезаурусу.)

Елементи художньо-мовленнєвих умінь впроваджується і в процес роботи над партитурою. В процесі самостійного вивчення партитури студент уважно ознайомиться з літературним текстом, визначає тему, ідею твору, збуджує асоціації, емоції. Така попередня підготовка допоможе ще більше поглибити уяву про художні образи твору в процесі прослуховування його. Після прослуховування музичного твору, студент уявляє художній образ, що посилює його емоційний настрій, пробуджує естетичні почуття, підвищує інтерес до музичного твору, викликає бажання опрацювати його з колективом.

Єдність емоційного і раціонального у показі твору повинна виступити повною мірою, коли почуттєве сприйняття художнього образу і продуманий вибір засобів музичної виразності глибоко проникають у свідомість і зігріваються почуттями. Опрацювання партитури вчитель музики завершує диригуванням музичного твору в класі під фортепіано, і хоча реального звучання хору немає, воно уявно повинно бути присутнє протягом усього періоду роботи над партитурою. Уявний хор, уявне звучання, звернення до уявних співаків-учнів, музикантів, наповненість диригентського жесту музикою, ритмічною структурою твору, барвами тембрових фарб звучання хору, емоційна передача внутрішнього стану диригента на диригентський апарат, виразність його є важливими творчими завданнями, які вирішує вчитель-диригент у процесі самостійної роботи над партитурою.

На 2 етапі були запроваджені дві наступні педагогічні умови.

Третя умова визначалася як стимулювання мотивації студентів щодо застосування ХМУ в самостійній роботі з вокально-хоровими ансамблями. В інституті мистецтв впроваджено хоровий практикум для студентів 3,4 та 5 курсів. На практикумі студенти мають змогу набути навичок самостійного керування хоровим колективом, хорового аранжування, удосконалення техніки диригування. Однак, практикум не використовується як умова формування ХМУ. Саме на практикумі, за нашою гіпотезою, найбільш оптимально студенти можуть розвинути як культуру спілкування, без якої не можливо керування хоровим колективом, так і опрацювати художньо-мовленнєві уміння.

У формуючому експерименті ми робили установку саме на підвищення мотивації студентів вдосконалити техніку диригентського жесту як комунікативного засобу, метафоричність вербального мовлення в роботі над твором. Мотивуючим стимулом була реально створена умова удосконалити власну музичну артикуляцію як засобу синтаксичної організації мовлення. Йдеться про уміння ясно членувати "інтонаційно-мовленнєвий струм", виділяти в ньому речення, підкреслювати синтаксичну структуру усіма існуючими артикуляційними засобами: паузами, уповільненнями або прискореннями, затиханням або посиленням гучності, зв'язаним або відокремленим вимовлянням словосполучень, складів та слів.

Крім цього про мотивацією на творчу реалізацію, можливість опрацювати власні диригентсько-технологічні досягнення, можливість перевірити напрацьовані в попередньому етапі уміння. Як показав наш експеримент, саме можливість виступити у ролі керівника хору оптимізує та мотивує бажання студента оволодіти художньо-мовленнєвими вміннями щоб досягти розуміння інших та показати високі творчі результати в ролі керівникам колективу.

На цьому ж етапі продовжуються впроваджуватися попередні умови, але вони заповнюються більш складними завданнями. Наприклад, у самостійній роботі над партитурою розбір та аналіз хорового твору в класі диригування ускладнюється завданням поглибленого аналізу та пояснення засобів музичної виразності. Студент здійснює планування методів роботи по вивченню партитури з колективом. Опрацювання твору з хором характеризується готовністю майбутнього диригента провести вступну бесіду про даний твір, пояснення усіх складнощів виконання та художньо-образних завдань. Він має довести свою концепцію інтерпретації твору, упевнити виконавців в її доцільності та оригінальності. Усе це потребує спеціальної роботи студента над твором і над своїми можливостями використання художньо-мовленнєвих умінь. Крім того, перспектива концертного виконання твору потребує вдосконаленої роботи над диригентським жестом, над тим, щоб він був адекватно сприйнятим та зрозумілим виконавцям. Зібраність і зосередженість диригента організовує його на спільну художню творчість, на якісне виконання музичного твору.

Концертне диригування відрізняється від репетиційного, воно більш лаконічне, виразне, внутрішньо насичене почуттями, зібране.

Четверта педагогічна умова передбачає активізацію художньо-комунікативної діяльності в педагогічній практиці студентів на уроках музики та позашкільних формах роботи. У цих умовах студент не лише вдосконалює вербальні і невербальні комунікативні уміння, він ще має навчитися враховувати вікові та психологічні особливості школярів. У таких умовах особливо важливі вербальні, риторичні та метафоричні навички мовлення, що потребує обговорення художнього твору зі школярами. Діти не так розуміються на диригентських жестах, тому опрацьовуються навички вербальні та музично-інтонаційні. Йдеться про необхідність навичок вокального показу, проінтонувати пісню виразно, так щоб передати її образ і настрій. Це має збудити в учнів уяву про художній образ, його мелодійну характеристику, асоціації. Розкриття художнього образу та пояснення його значущості в суспільному житті людини є важливим фактором музичного виховання учнів. "Роль виконавця надзвичайно важка і відповідальна: він повинен на підставі нотного запису розшифрувати задуми композитора і надати його творові життя і емоційної виразності". Тому розуміння музичного твору повинно супроводжуватися поясненням всіх особливостей музики, характеристикою її, роз'ясненням поетичного тексту і в цьому аспекті роль учителя найбільш значуща. Пізнання навколишньої дійсності, пропущення музичних образів через почуття, схвалення чи засудження тих чи інших явищ - всі ці фактори людського життя є полем діяльності вчителя-диригента.

Орієнтирами для нашої методики послужили також певні методичні системи та усвідомлені наукою принципи виховально-навчальної роботи. Головними принципами методики формування художньо-мовленнєвих умінь виступили:

- а) принцип активізації художньо-творчих дій студентів (О.Рудницька, А.Капська) [2,4].
- б) принцип усвідомлення студентами мети, теоретичного сенсу, психологічних механізмів кожного учбового завдання;
- в) принцип систематичності і частотності педагогічних зусиль, спрямованих на формування художньо-мовленнєвих умінь;
- г) принцип узгодженості методики розвитку художньо-мовленнєвих умінь з основними цілями й завданнями предметів хормейстерської підготовки;
- д) принцип різноманітності та актуальності форм занять з мовленнєвої практики на заняттях з предметів хорового циклу, що є запорукою зацікавленості студентів даним аспектом їх навчальної діяльності;
- е) дотримання в роботі із студентами стратегії "педагогіки співпраці" та відповідного стилю педагогічного спілкування, використання проблемного педагогічного підходу;
- ж) максимальна коректність і доброзичливість у стосунках зі студентом, особливо в ситуаціях вимушених зауважень щодо помилок мовлення;
- з) необхідні вправи (у процесі аудиторної та домашньої роботи) мають бути компенсовані інтенсивним використанням інтерактивних форм роботи (бесіди, дискусії, рольової гри).

Обговорені вище загальні принципи художнього виховання майбутніх учителів музики та мистецтва конкретизовано в таких **базових положеннях методики**:

1. Уміння мовлення є складними і досить стійкими, інертними, малорухомими вміннями. Їх дуже нелегко змінювати, виправляти, формувати. Тому методика роботи має бути спланована таким чином, щоб на кожному занятті педагог приділяв певної уваги мовленню.

2. Формування художньо-мовленнєвих умінь не повинно перешкоджати основним завданням хормейстерських дисциплін, якими є: формування умінь керування хором чи ансамблевим співом, а також споріднених з ними умінь самостійної інтерпретаційної роботи з хоровими творами, організаторських, комунікативних, лідерських та інших умінь, конче необхідних музиканту-педагогу. Навпаки, методика роботи над художньо-мовленнєвими вміннями має бути такою, щоб це сприяло розвитку тих професійних якостей майбутнього вчителя музики, на які в основному націлені предмети хорового циклу.

3. Форми роботи, які вводяться до занять, мають бути достатньо різноманітними, цікавими для студентів, мають визивати позитивне ставлення, не надто втомлювати. Вони не повинні повторюватися раз від разу щоб не привчати до механістичного відтворення одноманітних дій (на зразок військової муштри).

4. Заняття мовленнєвими навичками потребують від викладача та студентів найбільш ефективного, за визнанням сучасної педагогіки, стратегії спілкування, що отримала назву "педагогіки співпраці". Треба завжди спеціально слідкувати за тим, щоб не нанести студентові психічної травми різкими зауваженнями з приводу його низької мовної компетенції та інших негараздів. Необхідно створити стійкі відносини співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Знаменская С.В.* Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе. Автореф. ... дис.к.п.н. / С.В. Знаменская. – Ставрополь, 2004. – 20 с.
2. *Капская А.И.* Формирование готовности студентов педвуза к исполнительско-речевой деятельности в системе профессиональной подготовки. Автореф. дис. ...доктора пед. наук. / А.И. Капская. - Киев, 1989. – 36 с.
3. *Лесник О.С.* Дослідження рівня сформованості художньо-мовленнєвих умінь майбутніх учителів музики на основі хормейстерської підготовки / Лесник О.С. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 7(12) Матер. III Міжнар. науково-практичної конференції "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти" – К.: НПУ, 2009. – С.105-111.
4. *Рудницька О.П.* Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібник / О.П. Рудницька. –К.:ІЗМН, 1998. – 248.
5. *Тарарак Н.Г.* Формування елементів педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення дисциплін вокально-хорового циклу / Н.Г. Тарарак // Вісник Житомирського педуніверситету. Випуск 6. – Житомир, 2000. – С. 143-145.
6. *Шишкина С. В.* Формирование профессионально-коммуникативных качеств личности будущего учителя музыки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С.В. Шишкина. – Саранск, 2001. – 179 с.

РЕЗЮМЕ

У статті розкривається методика формування художньо-мовленнєвих умінь майбутніх учителів музики в вокально-хоровій роботі, пропонуються педагогічні умови, принципи, методи та загальна характеристика методики. Крім того уточнюються поняття "художнє мовлення" та "художньо-мовленнєві уміння майбутніх учителів музики".

Ключові слова: мовленнєва культура, художнє мовлення, художньо-мовленнєві уміння

Е.С. Лесник

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЯЗЫКОВЫХ УЧЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЙ РАБОТЕ

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается методика формирования художественно-языковых (речевых) умений будущих учителей музыки в вокально-хоровой работе, предлагаются педагогические условия, принципы, методы и общая характеристика методики. Кроме того, уточняются понятия "художественная речь" и "художественно-речевых умений будущих учителей музыки".

Ключевые слова: культура речи, художественная речь (художественный язык), художественно-речевые умения.

E.S. Lesnyk

METHODS OF DEVELOPING ARTISTIC AND LINGUISTIC SKILLS OF PROSPECTIVE MUSIC TEACHERS IN TERMS OF VOCAL AND CHOIR ACTIVITY

SUMMARY

The article presents some methods of developing artistic and linguistic (speech) skills of prospective music masters in terms of vocal and choral work; analyzes some pedagogical conditions, principles, methods and general description of the latter. Besides, the author specifies the concept «artistic speech» and «artistic and vocal skills of future music teachers».

Keywords: speech culture, artistic speech (artistic language), artistic and vocal skills.
